

Анотація

Статтю присвячено історії української філософської термінології. Схарактеризовано основні її етапи, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.

Ключові слова: філософська термінологія, історія, етапи розвитку.

Аннотация

Статья посвящена истории украинской философской терминологии. Охарактеризованы ее основные этапы, современное состояние, проблемы и перспективы развития.

Ключевые слова: философская терминология, история, этапы развития.

Summary

Article is devoted the history of the ukrainian philosophical terminology. Its basic stages, a modern condition, problems and development prospects are characterised.

Keywords: philosophical terminology, history, development stages.

ВІДГУКИ

УДК 82.091:[821.111+821.161.1]“18–19”

ВІДГУК

**офіційного опонента Хлибової Наталії Олександрівни на дисертацію
Долгої Наталі Миколаївни
“МОДУС ПЕРЕХІДНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ “МАЛІЙ ПРОЗІ”
РУБЕЖУ ХІХ–ХХ СТ. (НЕОРОМАНТИЗМ І НЕОРЕАЛІЗМ)”,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство**

Основа і необхідна передумова компаративних досліджень полягає у визнанні факту існування літературного розмаїття і значущих відмінностей між національними літературами, а також літературними епохами. Інша їх необхідна умова – визнання самої можливості зіставлення тих або інших літературних явищ в їх численних модифікаціях. Таке зіставлення Н.М. Долга пропонує провести в контексті теорії перехідної художньої свідомості, яка і дійсно має пряме відношення до літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. як у російському, так і в англійському його варіантах виявлення.

Звертаючись до досліджень, присвячених проблемі перехідності, а також перехідним типам літератури, які позначили собою різні епохи мистецького розвитку, дисертантка визнала необхідним проаналізувати ситуацію, що склалася в цій галузі знань як з погляду традиційного літературознавства, так і з позицій синергетики.

Уже первісний аналіз джерел дозволив Н.М. Долгій визначити і систематизувати ряд невідповідностей, що снують в самому розумінні модусу

перехідності: їх наявність і запропонований тип осмислення підтверджують актуальність роботи та її своєчасність.

Ступінь розробленості проблеми, її формулювання і логіка дослідження поставили Н.М. Долгу перед необхідністю звернутися одразу до кількох сфер філологічного знання, що принципово відрізняються, а саме: а) загальна проблематика досліджень історико-літературного процесу; б) динаміка літератури у просторі часу; в) тематика досліджень власне перехідних періодів; г) проблематика металітературних досліджень у контексті періоду, що безпосередньо вивчається.

Стосовно ступеня розробленості обраної дисертанткою теми можна стверджувати наступне. Не зважаючи на здавалося б велику кількість літератури, присвяченої сучасному аналізу ситуацій кризи та перехідності, цілісного концепту кризи-хаосу-саморегулювання-оновлення художньої системи практично не існує. Тема перехідності в літературі залишається відкритою і має широкий спектр тлумачення – звідси відмінності в підходах до її вивчення. Крім того, нам не вдалося знайти фундаментальної монографічної роботи, в якій би виділялися, коментувалися і співставлялися існуючі концепції перехідності. Що до вже зроблених узагальнень в цій сфері, або наукової парадигми нестійких процесів в її філософсько-естетичному трактуванні, то й тут ми констатуємо цілком очевидний факт: лакун виявляється значно більше, ніж освоєного простору. Спробою приступити до заповнення цього пропуску в області літературної рефлексії сприймається нами дослідження Н.М. Долгої.

Об'єктом вивчення Наталі Миколаївни став літературний масив “малої прози” англійських та російських письменників рубежу XIX–XX ст. – йдеться про творчий спадок Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона, Р. Кіплінга, А. Чехова, О. Купріна, О. Гріна. Мета роботи, сформульована дисертанткою, орієнтує нас на аналіз літературно-художньої та літературознавчої думки крізь призму англійської та російської рефлексії модусу перехідності вже названого періоду. Але у світлі позначеної проблематики пролонгується ще й загальнотеоретична проблема: дисертантка має на увазі подальшу перспективу вироблення цілісної концепції перехідного художнього мислення як концепту сучасної нам літератури. Схвально ставлячись до такої мети, зазначимо, що така перспектива і дійсно можлива.

Вивчення динаміки художньої літератури у великому історичному часі завжди пов'язане з дослідженням цілого комплексу проблем, що впливають на формування літературного процесу. У контексті сказаного показовим є порівняльне вивчення творчості англійських і російських письменників періоду, відзначеного схожими культурно-історичними й естетичними тенденціями (йдеться про спільне сприйняття часу як такого, що втрачає стабільність, про закономірні жанрові трансформації в кожній з національних літератур, про зміни у сприйнятті героя часу). У зв'язку з цим підкреслимо: вивчення художньої літератури в діячності дозволяє осмислити не тільки художню своєрідність окремих літературних явищ, але й закономірності розвитку культури в цілому і це дуже вдало демонструє робота Н.М. Долгої. Відзначимо також, що з ряду сучасних дисертацій її виокремлює ще й наявність

синергетичної парадигми дослідження – шкода, що у Вступі дисертантка окремим пунктом не виділила установу на цей метод аналізу.

Отже, *наукова новизна і теоретична значущість* дисертації визначена самою постановою проблеми, як припускає принципово новий ракурс бачення літературного процесу перехідної естетичної доби (не пониження літературної традиції, не занепад, наприклад, романної форми і поява безлічі варіантів дрібних оповідань та нарисів, а *переорієнтація*, прагнення зафіксувати момент зрушення художньої свідомості). Цінність роботи якраз і полягає у виявленні художньої своєрідності російської та англійської малої прози літературної епохи, яку можна позначити термінами “нестабільна” та “перехідна”.

Н.М. Долга зуміла доповнити традиційні уявлення про становлення індивідуального стилю художника в ситуації нестабільності й “пошукової” творчої енергії, схильної до саморегулювання. Вона гідно і багато в чому по-новому прокоментувала особливості жанрової корекції, що продемонстрували себе в творчості англійських і російських письменників. Вона досить доказово відстоювала свою точку зору на формування нового героя, здатного пояснити нам перехід як “межове” явище людської свідомості і поведінки. Об'ємно і чітко представлені в дисертації Висновки. У цьому розділі Н.М. Долга навіть вийшла за рамки поставлених у Вступі завдань, проте обкреслила перспективу подальших досліджень в зоні розвитку малих жанрів і уточнення декількох позицій, пов'язаних з нашими сьогоднішніми уявленнями про неоромантизм і неореалізм.

Дисертація Н.М. Долгої про літературне мислення часу, орієнтованого на перерозподіл художньої енергії та оновлення, охоплює широке коло загальнотеоретичних проблем. Аналіз сучасних літературознавчих та естетичних концепцій перехідності, багатий і різноманітний літературний матеріал, що по-новому відображає світ (на рівні героя і жанру), звернення до синергетичного ряду визначень – усе це робить дослідження нашої дисертантки таким, що запам'ятовується і тим, яке відіграє позитивну роль в подальшому вивченні проблем перехідних літературних епох, формування культурної ідентичності, жанрових трансформацій, втім, як і особливостей літературного процесу рубежу ХХ–ХХІ ст.

Авторка дослідження зуміла показати морфологію й особливості існування малих жанрових форм, характерних для творчості англійських і російських письменників рубежу століть. Вона продемонструвала їх численні трансформації з синергетичних позицій. Н.М. Долга постійно акцентувала увагу як на соціально-історичних умовах, так і на чинниках внутрішньолітературного розвитку, що впливають на зародження, формування і становлення нового художнього мислення та нових жанрових утворень.

У роботі сформований значний термінологічний інструментарій, що дозволяє розглядати твори англійської і російської літератури під новим кутом зору. Проведена систематизація дефініцій перехідності, жанрових форм малої прози, неоромантизму і неореалізму у всьому розмаїтті інтерпретацій. Підкреслимо: на

складність цієї проблеми і навіть неможливість її однозначного вирішення вказували багато дослідників, пов'язуючи різночитання в інтерпретації цих категорій з характером конкретного історичного часу та парадигматичною його структурою. Але Н.М. Долга спромоглася узагальнити великий пласт філософсько-естетичних, культурологічних і літературознавчих висновків за даною проблемою, вона виробила оригінальну концепцію світу і людини в ньому, яка має як точки зіткнення з вже відомими спостереженнями учених, так і власні напрацювання. Це дає нам підстави орієнтувати дисертантку на подальші самостійні пошуки та оцінки, які вона може реалізувати в майбутньому.

Зазначимо, що у вирішенні такої складної задачі, як визначення та формування загальної платформи для аналізу функціональних проявів форми і стилю, дисертанткою абсолютно правильно обраний напрям центруючого пошуку, який полягає в описі та систематизації константних елементів, що характеризують літературу періодів перехідності (чи переорієнтування). Запропонована система не тільки вміщує раніше виділені дослідниками традиційні елементи оповіді, але й включає їх в синергетичну формулу сприйняття та відображення світу. Завдяки цьому абсолютно очевидно стає життєздатність і відповідність часу творів англійських та російських авторів рубежу XIX–XX ст. Цей матеріал представлений в другому і третьому розділах роботи, саме тут авторка систематизує показники перехідності на рівні ідей, сюжетів і жанрових утворень – робить вона це досить вдало.

При аналізі історії питання вдалою дослідницькою знахідкою можна вважати зібраний як літературознавчий, так і культурологічний матеріал. Ураховуючи, що разом з цим в дисертації наявні критичні роботи самих письменників, то цілком очевидно стає широта літературознавчих спостережень Н.М. Долгої.

Теорія перехідності як вчення про специфічні особливості літературного процесу періодів “рубежу та переходу” допомогла дисертантці надати достатню кількість аргументів для паралельного аналізу текстів і варіацій одного сюжетного ряду, присутніх у творах Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона, Р. Кіплінга, А. Чехова, О. Купріна, О. Гріна. А оскільки до спадщини названих авторів у такому контексті компаративістський дискурс ще не застосовувався, то рецензент бере на себе право стверджувати, що в роботі Н.М. Долгої представлений великий масив текстів у такому варіанті їх зіставлення, яке дає підставу на нове прочитання літературної класики названого періоду.

Найважливішим елементом роботи ми вважаємо те, що Н.М. Долга в своїх наукових пошуках постійно спирається на паралелі між європейською і російською традицією, акцентуючи увагу на типологічних сходженнях і відмінностях, присутніх в текстах вивчених авторів. Це дозволяє їй зробити висновки стосовно національної своєрідності літератури і способів реалізації теми кожним окремих її представником. У цьому плані найбільш показовим є аналіз творчості А. Чехова, О. Купріна, Р. Кіплінга. Запропонована дисертанткою типологія спирається на історично сформовані структури перехідного мислення в мистецтві кожної окремої країни і вже

тому експериментування, пародіювання, часткова деконструкція цілого, верифікація постають в розмаїтті своїх варіантів і демонструють перехід від реалізму до нового художнього мислення ХХ століття особливо чітко та переконливо.

Виділяє роботу й вдало підібраний дослідницею контекстуально коректний методичний інструментарій. Він дозволяє Н.М. Долгій виявити й показати не тільки загальні закономірності розвитку літературного процесу вивченого періоду, але і внутрішню еволюцію окремого автора в контексті загальних тенденцій розвитку літератури цього часу. Точкою відліку в прочитанні творів запропоновано вважати традиційні сюжети, образи, жанри, які, як показує дисертантка, постійно піддаються корекції, переосмисленню, пародіюванню і реалізують себе множинними варіантами “дивних” для сучасників еkleктичних літературних форм. Зазначимо, що у такому положенні справ Н.М. Долга вбачає джерело сучасного художнього акту, адже в постмодерністській культурі використання ігрових стратегій і дисипуючих темпоральних структур – найбільш показовий прийом творчості.

Науково-практична значущість роботи вбачається нами в розробці проблем, безпосередньо пов'язаних як з вивченням закономірностей літературного процесу в цілому, так і з позначенням тенденцій, характерних для розвитку сучасної літератури, яка демонструє свій варіант нестійкого художнього мислення. Що стосується запропонованого Н.М. Долгою синергетичного аналізу нестійких станів, що проявляють себе в добу “злому і змін”, то цей підхід до матеріалу може сприяти розвитку міждисциплінарних досліджень. Подальша його розробка бачиться нами у вдосконаленні сучасних підходів до літератури постмодернізму.

Питання і рекомендації опонента. Перш за все, вони обумовлені специфікою дисертації Н.М. Долгої і спрямовані на уточнення деяких позицій її роботи:

– безумовна компаративістська складова цієї роботи, атрибутована відповідною методикою порівняльних зіставлень. Але в дисертацію уведений синергетичний ряд визначень, безумовно відповідних класифікаціям мистецтва нестійкого (перехідного) часу. Чому ж у такому разі ця методика не виділяється як основна в роботі?

– Об'ємний і добре опрацьований текстовий матеріал в достатній мірі відображає навички та професійні здібності молодій дослідниці. Але чому ж цитування творів англійських письменників здійснюється у варіанті російського перекладу, хоча дисертантка добре володіє англійською?

– Питання, пов'язані з композицією роботи. Логічна за характером викладення матеріалу та за своєю структурою робота Н.М. Долгої не викликає серйозних нарікань. Проте, як нам здається, в ній є підрозділи, не пов'язані із логікою “перехідності” – йдеться про “дітей і дитинство” (2.3), а також “реальне, таємниче і непізнаване” (2.4.). Чи потрібні вони?

– Питання термінологічного характеру. У тексті дисертації згадувалося поняття “інтерсуб'єктивності” в системі оновлення малих жанрових форм і широко використовувалося поняття “вертикальний контекст”. Обґрунтуйте пріоритетність

вибору терміну “вертикальний контекст” і співвіднесіть його з терміном “підтекст”, який використовують русисти стосовно творчості А. Чехова.

– Чи не варто було при вивченні питання про неоромантизм і неореалізм, що проявили себе посередниками між старою і новою системами оповіді в літературі кінця XIX – початку XX ст., зосередити увагу на механізмах переходу, адже це дає вихід у теорію нестабільних систем, пов'язану і з прочитанням сучасної літератури?

Висновки дисертації цілком логічно випливають із положень, розгорнутих у позначених дисертанткою розділах і навіть розширюють поле результатів, що очікувалися.

Загальний висновок опонента. Наукова проблема, що стала об'єктом дослідження, відповідає рівню кандидатської дисертації, вона актуальна, науково містка, має перспективу подальшого вивчення та застосування. Дисертація Н.М. Долгої є виваженим, докладним дослідженням, вона вирізняється глибиною і ретельністю опрацювання важливого і непростого теоретичного матеріалу. Робота професійно досконала і свідчить про високий рівень філологічної підготовки виконавиці. Зроблені зауваження не зменшують її значущості, а лише визначають додаткові вектори подальшого вивчення актуальної теми.

Провідні положення та висновки дослідження викладені у шести публікаціях, зміст яких відповідає розділам й підрозділам представленої до захисту роботи. Автореферат дисертації відтворює її зміст і написаний у відповідності до вимог ВАК України. Апробація роботи у формі наукових доповідей цілком достатня.

Отже, дисертація Н.М. Долгої відповідає вимогам ВАК щодо такого типу досліджень, а її авторка заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Кандидат філологічних наук, в.о. доцента,
завідувач кафедрою іноземних мов
факультетів гуманітарного профілю
Таврійського національного університету
ім. В.І. Вернадського

Н.О. Хлибова